

تحقیقی پیرامون اهدای ثواب به ارواح اموات

بخش اول

کتاب: عبادات و اعمال
مؤلف: آیت الله العظمی درویش

۱- عبادات جانی مانند: نماز، روزه، دعا، تلاوت قرآن، ذکر و نیایش؛
۲- عبادات مالی مانند: زکات، صدقه، کمک به مستمندان و ایتم و تأسیس مساجد و مراکز دینی؛
۳- عبادات جانی و مالی مانند: حج و جهاد.

کلیه این عبادات از عبادت‌های فرضی و نقلی هستند هر انسان مؤمنی مکلف است در وهله اول به انجام عبادت‌های فرضی پردازد و همچنین برای تقرب جستن به رحمت‌های الهی و کسب پادشاهای افزون‌تر به عبادت‌های نقلی روی آورد چنانکه خداوند عزوجل در حدیث قدسی می‌فرماید: «ما تقرب الی عبدی یشی أحب الی مما اقترضته علیه و لا یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی أحبه»^(۱)؛ مسلماً بنده من با هیچ عملی که برایم از فرایض محبوب‌تر باشد، نمی‌تواند خود را به من نزدیک گرداند. و بنده من به صورت مداوم به وسیله نوافل خود را به من نزدیک می‌گرداند تا اینکه او را دوست بدارم.

از دیدگاه مذهب اهل سنت و جماعت اگر کسی پاداش عبادت‌های نقلی خویش را به روح اموات اهدا کند، این عمل جایز و بلکه مستحب نیز است زیرا این امر باعث ایصال اجر و پاداش به ارواح اموات می‌گردد و در عین حال به خود انجام دهنده عمل نیز اجر و پاداش مضاعف می‌رسد. در کتاب «العقیده الطحاویه» که صحیحترین و معتبرترین کتاب اعتقادی اهل سنت و جماعت محسوب می‌گردد آمده است: «و فی دعاء الأحياء و صدقاتهم منفعة للاموات»^(۲)؛ از دعا کردن و صدقه دادن زندگان به اموات نفع می‌رسد. تردیدی وجود ندارد که اهدای ثواب اعمال نیک و یا دعا و آمرزش خواستن برای اموات موجب علو درجات و سبب آمرزش گناهان آنان می‌گردد؛ با این حال نباید کسی فقط چشم امید به اهدای ثواب و دعای دیگران داشته باشد و با خاطری آسوده به ارتکاب گناه و جرم دست یازد و یا در انجام احکام الهی و اعمال نیک، سهل‌انگاری نماید و تصور کند که از این طریق وی مستقیماً به بهشت راه می‌یابد. قانون الهی آنست که هر کس به گونه‌ای در انجام فرایض و احکام الهی تساهل ورزد به تناسب جرم و گناهش مورد مؤاخذه قرار خواهد گرفت، اما امید آن می‌رود که با اهدای پاداش اعمال نیک و دعا و آمرزش سایر مؤمنان، خداوند در حق خطاکاران ترحم فرماید و از مؤاخذه و مجازات آنان صرف نظر فرماید، چه خداوند ذاتی است بخشنده و مهربان که رحمتش بر عذابش سبقت بسته و همواره مؤمنان را وعده آمرزش و بشارت به بهشت می‌دهد و می‌فرماید:

در پرتو تعلیمات دینی و رهنمودهای پیامبران الهی، نجات و رستگاری هر انسان منوط بر ایمان به ذات اقدس خداوند و در گرو انجام اعمال نیک است؛ به هر اندازه که ایمان انسان به خداوند راسخ‌تر و اعمال نیکش افزون‌تر باشد به همان نسبت مقام و منزلت انسان نزد خداوند عالی‌تر و ارجمندتر خواهد بود، چنانکه خداوند می‌فرماید: «ان الانسان لفی خسر الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات»؛ همانا انسان‌ها در زیان‌اند، مگر کسانی که ایمان می‌آورند و کارهای شایسته می‌کنند (سوره عصر ۳-۲).

اما کسانی که به ذات الهی ایمان ندارند و به وحدانیت خداوند اقرار نمی‌کنند و اعمالشان برخاسته از القانات شیطانی و خواهشات نفسانی است از نعمتها و پادشاهای اخروی که ویژه مؤمنان است بی‌بهره خواهند بود و برای ابد گرفتار عذاب الهی خواهند شد. خداوند درباره این گروه می‌فرماید: «والذین کفروا و کذبوا بآیاتنا اولئک اصحاب النار هم فیها خالدون»؛ و کسانی که کافر شوند و آیه‌های ما را تکذیب کنند اهل جهنم‌اند و همیشه در آنجا خواهند ماند (بقره/۳۹).

از این رو پیروان همه ادیان با اختلاف اعتقادی که دارند بر این مسئله اتفاق نظر دارند که سعادت و خوشبختی انسان در دنیا و آخرت بر مبنای ایمان و انجام اعمال نیک است که در کتابهای وحیانی و منابع دینی بطور مبسوط راجع به آن بحث شده است. بحثی که ما پیرامون آن در صدد تحقیق بر آمده‌ایم درباره اهدای ثواب اعمال نیک مؤمنان اعم از نماز، روزه، حج، صدقه، دعا، قرائت قرآن و... به ارواح امواتشان است. این موضوع بدان جهت حایز اهمیت است که امروزه بسیاری به این مسئله با دیده افراط و تفریط می‌نگرند، به طوری که برخی انواع عبادات، خرافات و نذر و نیازهای غیر شرعی و مراسم تشریفاتی را به نام مردگانشان انجام می‌دهند و آن را قابل اجر و پاداش می‌دانند و از طرفی برخی دیگر به طور کلی اهدای هرگونه ثواب و صدقه را برای اموات غیر شرعی و بدعت می‌دانند و معتقدند که پاداش هیچ‌گونه عملی از دیگران به اموات نخواهد رسید؛ در هر حال ما این مسئله را از دیدگاه قرآن، حدیث و آراء ائمه مجتهدین و محققین مورد بحث و بررسی قرار خواهیم داد تا حقیقت این امر کاملاً واضح و روشن گردد.

انواع عبادات

عبادات در دین اسلام به سه نوع تقسیم می‌شوند:

«عسی ربکم ان یکفر عنکم سیاتکم و یدخلکم جنات تجری من تحتها الأنهار یوم لا یحزی الله النبی والذین آمنوا نورهم یسعی بین أیدیهم و بأیمانهم یقولون ربنا أنتم لنا نورنا و اغفر لنا»؛ امید است پروردگارتان گناهانتان را محو نماید و بزادید و شما را به باغهای بهشتی داخل گرداند که از زیر آن ها رو دبارها روان است این کار در روزی خواهد بود که خداوند پیامبر و کسانی را که ایمان آورده اند، خوار و ذلیل نمی گرداند. نور ایشان پیشاپیش و در جانب راستشان در حرکت است و می گویند: پروردگارا! نور ما را کامل گردان و ما را ببخشای (تحریم / ۸).

اهدای ثواب از دیدگاه مفسران

در قرآن کریم آیات متعددی وجود دارد که مفسران و محققان اسلامی در پرتو آن مسئله اهدای ثواب به ارواح اموات را مورد استنباط قرار داده اند از جمله:

۱- «والذین جاؤوا من بعدهم یقولون ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذین سبقونا بالايمان»؛ کسانی که پس از آنها می آیند می گویند: پروردگارا! ما را و برادران ما را که در ایمان بر ما سبقت جسته اند، ببامرز (حشر / ۱۰).

سفیان ثوری رحمه الله می فرماید: مردگان به دعا نیازمندتر از زندگان به آب و غذا هستند و بسیاری بر این مسئله اجماع دارند که دعا، میت را نفع می رساند و دلیل آن همین فرموده خداوند است.^۳

۲- «فأعلم انه لا اله الا الله و استغفر لذنیک و للمؤمنین و المؤمنات و الله یعلم متقلبکم و مثواکم»؛ بدانکه قطعاً هیچ معبودی جز الله وجود ندارد. برای گناهان خود و مردان و زنان مؤمن آمرزش بخواه، خداوند از حرکت و سکنات شما کاملاً آگاه است (محمد / ۱۹).

۳- «رب اغفر لی و لوالدی و للمؤمنین یوم یقوم الحساب»؛ پروردگارا! مرا و پدر و مادر مرا و مؤمنان را ببامرز و ببخشای در آن روزی که حساب برپا می شود (ابراهیم / ۴۱).

۴- «الذین یحملون العرش و من حوله یسبحون بحمد ربهم و یؤمنون به و یتستغفرون للذین آمنوا...»؛ آنان (ملایکه) که بردارندگان عرش خدایند و آنان که گرداگرد آنها به سپاس و ستایش پروردگارشان سرگردمند و به او ایمان دارند و برای مؤمنان طلب آمرزش می کنند ... (غافر / ۷).

همه این آیات قرآنی بیانگر آن است که دعا و آمرزش پیامبران، فرشتگان و مؤمنان در حق گناهکاران، مورد قبول درگاه الهی قرار می گیرد و به همین خاطر خداوند آمرزش طلبان را می ستاید و به پیامبرش حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دستور می دهد تا برای مؤمنان خطاکار آمرزش بطلبد؛ با این حال برخی آیات در قرآن وجود دارند که به ظاهر اهدای ثواب را به دیگران مردود

و نادرست می نمایانند؛ از این رو مفسران در صدد توجیه و تفسیر اینگونه آیات برآمده اند تا تضاد موجود میان این آیات را حل نمایند؛ مهمترین آیه ای که در این باره مطرح است این فرموده خداوند است که می فرماید: «وأن لیس للانسان الا ما سعی و أن سعیه سوف یری ثم یجزاه الجزاء الأوفی»؛ و اینکه برای انسان پاداش و بهره ای نیست جز آنچه خود کرده است و برای آن تلاش نموده است و اینکه قطعاً سعی و کوشش او دیده خواهد شد، سپس سزا و جزای کافی داده می شود (نجم / ۳۹ - ۴۱).

امام ابو محمد حسین بن مسعود بغوی (متوفی ۵۹۷ هـ) در تفسیر آیه «وأن لیس للانسان الا ما سعی» می فرماید: «مفهوم آیه آنست که کسی بار کسی دیگر را بر دوش نمی گیرد و یا اینکه هیچ فردی به جرم فردی دیگر، مواخذه نمی شود؛ این آیه در بطلان قول کسی است که ضمانت کرد گناه ولید بن مغیره را بر دوش خود گیرد.

ابن عباس رضی الله عنه می گوید: در امتهای گذشته و قبل از حضرت ابراهیم علیه السلام فرد را به خاطر جرم و گناه دیگران بازداشت می کردند تا آنجا که شخصی به جای پدر، فرزند، برادر، همسر و یا برده اش به قتل می رسید تا آنکه حضرت ابراهیم علیه السلام به پیامبری مبعوث شد و آنان را از این عمل منع فرمود؛ لذا این حکم در شریعت اسلام منسوخ است زیرا خداوند می فرماید: «ألحقنا بهم ذریتهم»؛ و خداوند فرزندان را به خاطر نیکوکاری پدران به بهشت وارد می کند.

حضرت عکرمه رضی الله عنه می فرماید: مفهوم آیه «وأن لیس للانسان الا ما سعی» متعلق به اقوام حضرت ابراهیم و حضرت موسی علیه السلام است اما این امت از سعی خویش و دیگران بهره می برد.^۴

علامه جمال الدین ابوالفرج، عبدالرحمان بن علی، معروف به ابن جوزی رحمه الله (متوفی ۵۹۷ هـ) در توجیه آیه «وأن لیس للانسان الا ما سعی» می فرماید: زجاج می گوید: این آیه به معنی آن است که انسان مطابق با سعی و تلاش خویش پاداش و جزای عملش را می بیند، اگر عمل نیک انجام دهد پاداش آن را می گیرد و اگر عمل بد انجام دهد سزای آن را می چشد؛ مفسران در توجیه و تفسیر این آیه هشت قول گفته اند:

۱- مفهوم این آیه با آیه «و اتبعتم ذریتهم بایمان»؛ (طور / ۲۱) منسوخ شده است زیرا فرزندان به خاطر اعمال نیک پدرانشان به بهشت می روند. این توجیه از عبدالله بن عباس نقل شده است.

۲- مصداق این آیه، قوم حضرت ابراهیم و حضرت موسی علیه السلام هستند، اما به این امت، پاداش عمل خودشان و دیگران داده می شود. این تفسیر از حضرت

سفیان

ثوری رحمه

الله

می فرماید:

مردگان به دعا

نیازمندتر از

زندگان به آب

و غذا هستند و

بسیاری بر این

مسئله اجماع

دارند که دعا،

میت را نفع

می رساند.

عکرمه نقل شده، وی از حدیث پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم که به زنی که از ایشان سؤال کرد: پدرم وفات کرده و حج انجام نداده؟ فرمود: «بجای او حج کن»، استدلال کرده است.

۳- مراد انسان کافر است، اما به انسان مؤمن پاداش عمل خودش و دیگران می رسد.

۴- آنچه به انسان مطابق با عملکردش می رسد از طریق عدل است اما خداوند عزوجل از طریق فضل هر چه بخواهد به بنده اش عطا می فرماید.

۵- معنی «ما سعی»، «ما نوی» است یعنی: هر چه انسان نیت کند به او خواهد رسید.

۶- کافر، پاداش عمل نیکش را در دنیا می بیند و در آخرت، بهره ای نمی برد.

۷- «لام» در ابتدای کلمه «للانسان» به معنی «علی» است و تقدیر آیه چنین می شود: «لیس علی الانسان الا ما سعی»؛ بر زبان انسان نیست مگر آنچه را انجام داده است.

۸- به انسان مطابق با سعی او پاداش می رسد اما اسباب مختلف اند: گاهی انسان در حق خویشاوندان و فرزندان سعی می کند چنانکه خویشاوندان و فرزندان پس از موت برای او دعای خیر می کنند؛ گاهی نیز در خدمت دین و در انجام عبادت تلاش می کند و محبت اهل دین را به دست می آورد^(۵).

امام مفسر، ابو حفص، عمر بن علی دمشقی حنبلی (متوفی ۸۸۰ هـ) می فرماید:

مراد از انسان، انسان کافر است، اما انسان مؤمن از سعی خویش و دیگران بهره می برد. ابن عباس رضی الله عنه می فرماید: این آیه «الحقنا بهم ذریتهم» منسوخ شده است زیرا فرزندان به خاطر نیکوکاری پدرانشان به بهشت می روند؛ حضرت عکرمه رضی الله عنه نیز می فرماید: مصداق این آیه قوم حضرت ابراهیم و حضرت موسی علیه السلام هستند.

شیخ الاسلام تقی الدین، ابوالعباس احمد بن تیمیه نیز می فرماید: هر کس معتقد باشد که انسان فقط از عمل خویش نفع می برد، با اجماع امت مخالفت ورزیده و این اعتقاد به دلایل ذیل باطل است:

۱- انسان از دیگران بهره می برد در حالیکه این مسأله انتفاع از عمل دیگران است؛

۲- پیامبر اسلام برای کسانی که در جایگاه حساب و کتاب قرار گرفته اند، شفاعت می نماید و سپس برای اهل بهشت تا اجازه ورود بیابند و بعد برای کسانی که مرتکب گناهان کبیره شده اند تا از عذاب جهنم رهایی یابند، و این انتفاع با سعی پیامبر است؛

۳- هر پیامبر و صالحی حق شفاعت دارد و این انتفاع از

عمل دیگران محسوب می شود؛

۴- فرشتگان برای اهل زمین دعا و استغفار می کنند و به آنان نفع می رسانند؛

۵- خداوند برخی را از آتش جهنم بیرون می آورد که هرگز عمل نیکی انجام نداده اند و این از روی رحمت و لطف خداست؛

۶- فرزندان مؤمنان به خاطر نیکوکاری پدرانشان به بهشت می روند و در حقیقت از نفع عمل نیک دیگران بهره مند می شوند؛

۷- خداوند در داستان دو پسر یتیم (در سوره کهف) می فرماید: «وکان ابوهم صالحا» و به آن دو یتیم به خاطر نیکوکاری پدرانشان نفع رسید؛

۸- میت به نص صریح حدیث و اجماع امت، از صدقه و آزادی بردگان توسط دیگران و اهدای ثواب آن، نفع می برد؛

۹- حج فرضی از میت با حج نیابتی ولی او به نص حدیث ساقط می شود؛

۱۰- انجام روزه و حج نذری توسط دیگران از میت ساقط می گردد چنانکه در نص حدیث پیامبر صلی الله علیه و سلم مذکور است که رسول اکرم صلی الله علیه و سلم از نماز گزاردن بر میت مدیون امتناع ورزید تا آنکه حضرت ابوقتاده بدهی میت را ادا کرد؛

۱۱- پیامبر اسلام به صحابی ای که به تنهایی نماز می گزارد فرمود: «ألا رجل يتصدق علی هذا الرجل فیصلی معه»؛ آیا کسی نیست تا بر این مرد صدقه نماید و با او نماز گزارد؟ فضیلت جماعت به آن صحابی، توسط فرد دیگری رسید؛

۱۲- اگر قاضی وامهای کسی را پرداخت نماید، ادای وام از گردن آن فرد ساقط می شود و این انتفاع به عمل دیگران است؛

۱۳- کسی که مردم از او حق و طلب می خواهند. اگر حلالی بطلبند تمام حقوق طلبکاران از او ساقط می گردند؛

۱۴- در روایتی آمده است: «همسایه خوب در زندگی و پس از مرگ به انسان نفع می رساند»؛

۱۵- همنشین کسانی که به یاد خداوند مشغول اند مورد الطاف خداوند قرار می گیرد گرچه با آنان به یاد خدا مشغول نباشد و به خاطر کار دیگری آمده باشد؛

۱۶- نماز و دعا بر میت که توسط نماز گزاردن دیگران انجام می شود به میت نفع و بهره می رساند؛

۱۷- فضیلت نماز جمعه و جماعت با اجتماع سایر مردم حاصل می شود که در حقیقت انتفاع برخی از برخی دیگر است؛

۱۸- خداوند خطاب به پیامبرش می فرماید: «و ما کان الله لیعذبهم و أنت فیهم»، «و لولا رجال مؤمنون و نساء مؤمنات»،

✓ شیخ الاسلام احمد بن تیمیه نیز می فرماید: هر کس معتقد باشد که انسان فقط از عمل خویش نفع می برد، با اجماع امت مخالفت ورزیده است.

مشروعیت اهدای ثواب به ارواح مردگان است؛ بخشی از این احادیث که در موضوعات مختلف آمده اند عبارتند از:

الف: دعا و آمرزش

۱- عن عثمان بن عفان رضی الله عنه قال: «كان النبی صلی الله علیه و سلم اذا فرغ من دفن الميت وقف علیه و قال: «استغفروا لأخیکم، و اسألوا له التثبیت فأنه الآن یسأل»^(۸)؛ حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه می فرماید: هر گاه نبی اکرم صلی الله علیه و سلم از تدفین میت فارغ می شد، کنار قبرش می ایستاد و می فرمود: «برای برادران آمرزش بخواهید و از خداوند برای او ثبات و استقامت بجوید، زیرا او حالا سؤال می شود.»

۲- عن عوف بن مالک رضی الله عنه قال: صلی النبی صلی الله علیه و سلم علی جنازة فحفظت من دعائه و هو یقول: «اللهم اغفر له و ارحمه، و عافه و اعف عنه و اکرّم نزله و وسّع مدخله و اغسله بالماء و الثلج و البرد و نقّه من الخطایا کما نقّیت الثواب الأبیض من الدّنس و ابدله داراً خیراً من داره و اهلاً خیراً من اهله و زوجاً خیراً من زوجته و ادخله الجنة و أعدّه من عذاب القبر و عذاب النار»^(۹)؛

حضرت عوف بن مالک رضی الله عنه روایت می کند: پیامبر اکرم صلی الله علیه و سلم بر جنازه ای نماز خواند دعایی را که پیامبر صلی الله علیه و سلم می خواند من حفظ کردم، آن حضرت صلی الله علیه و سلم فرمود: «بارها! او را مورد آمرزش قرار ده، بر او ترحم فرما، به او عافیت ده و از (تقصیراتش) درگذر. او را مورد اکرام قرار ده، و جایگاهش را فراخ بگردان. او را با آب، برف و یخ شستشوی ده و از گناهانش چنان پاکیزه گردان که لباس سفید را از چرک و آلودگی تمیز گردانیده ای. به او منزلی بهتر و برتر عنایت فرما و اهل و همسر بهتری نصیبش فرما. او را وارد بهشت بگردان و از عذاب قبر و جهنم به پناه خویش محفوظ بدار.»

۳- عن ابی هریره رضی الله عنه قال: قال رسول الله صلی الله علیه و سلم: «اذا صلیتم علی الميت فأخلصوا له الدعاء»^(۱۰)؛ حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت می کند که رسول اکرم صلی الله علیه و سلم فرمودند: «هرگاه بر میت نماز گزاردید، با اخلاص برای او دعا کنید.»

امام حافظ شمس الدین محمد بن قسیم الجوزیه رحمه الله می فرماید: «دعای پیامبر، صحابه، تابعین و مسلمانان برای اموات از نظر علمی و تعلیمی بیش از آنست که قابل نقل باشد و مشهورتر از آنست که کسی جرأت انکار آن را داشته باشد»^(۱۱).

«و لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض»، خداوند عذاب خویش را از بخاطر برخی باز می دارد و این همان انتفاع از وجود دیگران است؛

۱۹- صدقه فطر (فطریه) از افراد کوچک خانواده واجب است و کسی که صدقه فطر از جانب او ادا می شود از عمل (صدقه) دیگران بهره می برد؛

۲۰- ادای زکات از مال کودک و دیوانه واجب است و به او پاداش می رسد در حالی که خود او هیچ سعی و تلاشی انجام نداده است.

از این رو کسی که بر علم و دانش واقف باشد موارد زیادی از انتفاع انسان از اعمال دیگران را می بیند که برای او قابل شمارش نیست. لذا مفهوم آیه «و أن لیس للانسان الا ما سعی» بر خلاف آیات صریح قرآن، حدیث و اجماع امت نیست^(۶).

علامه مفسر، امام شمس الدین ابو عبدالله محمد بن احمد قرطبی (متوفی ۶۷۱هـ) نیز در تفسیر آیه مذکور می فرماید: «مفسران در تأویل آیه «و أن لیس للانسان الا ما سعی» اختلاف کرده اند، ابن عباس می گوید: این آیه با آیه «و الذین آمنوا و اتبعتم ذریّتهم یایمان الحقنا بهم ذریّتهم» (طور ۲۷) منسوخ شده است به طوری که کودک را در حساب پدرش قرار می دهند؛ پدران برای فرزندان و فرزندان برای پدران شفاعت خواهند کرد؛ آیه «لا تدرون أیهم أقرب لکم نفعاً» بر این مفهوم دلالت می کند.

ربیع بن انس می گوید: مراد از آیه «و أن لیس للانسان الا ما سعی» کافر است اما مؤمن از سعی خویش و دیگران بهره می برد؛ بسیاری از احادیث همین قول را تأیید می کنند از این رو ثواب عمل صالح دیگران قطعاً به مؤمن می رسد. احتمال دیگر آن که منظور از «و أن لیس للانسان الا ما سعی» عمل و کردار بد است به دلیل آنکه در صحیح مسلم روایتی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم نقل شده که آن حضرت فرمود: «قال الله عزوجل: اذ هم عبدی بحسنة و لم یعملها کتبت له حسنة فان عملها کتبتها له عشرأ الی سبعمة ضعف فاذا هم بسیئة و لم یعملها لم اکتبها علیه، فان عملها کتبتها سیئة واحدة».

در قرآن نیز آمده است: «من جاء بالحسنة فله عشر امثالها» (انعام/۱۶۰).

و این همه، از لطف و فضل خداوند است و گرنه مقتضای عدل و انصاف آن است که انسان بیش از سعی خویش پاداش نگیرد.^(۷)

اهدای ثواب از دیدگاه احادیث نبوی

روایات و احادیث متعددی درباره اهدای ثواب انواع عبادات به دیگران نقل شده که مجموعه آنها بیانگر

روایات و

احادیث

متعددی

درباره اهدای

ثواب انواع

عبادات به

دیگران نقل

شده که مجموعه

آنها بیانگر

مشروعیت

اهدای ثواب به

ارواح مردگان

است.

ب: صدقه و خیرات

۱- عن عائشه رضی الله عنها أن رجلاً أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله! إن أمي أتت نفسها ولم توص، وأظنها لو تكلمت تصدقت، أفلها أجر ان تصدقت عنها؟ قال: «نعم»^(۱۳)؛

حضرت عایشه می فرماید: مردی نزد پیامبر صلی الله علیه و سلم آمد و گفت: یا رسول الله! مادرم ناگهان وفات کرده و وصیت نکرده و به گمان من اگر فرصت می یافت تا سخن بگوید، حتماً وصیت به صدقه می کرد. آیا به او پاداش می رسد اگر من به جای او صدقه کنم؟ پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمود: «آری».

۲- عن سعد بن عبادة أنه قال: يا رسول الله! إن أم سعد ماتت فأى الصدقة أفضل؟ قال: «الماء.» فحفر بئراً وقال: هذه لأم سعد^(۱۴)؛ از حضرت سعد بن عبادة روایت شده که وی به پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم گفت: ای رسول الله! همانا ام سعد (مادرم) وفات کرده، کدام صدقه (برای رسیدن ثوابش به او) افضل تر است. پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمود: «آب.» چنانکه حضرت سعد چاهی حفر کرد و گفت: این چاه از آن ام سعد است.

۳- عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رجلاً قال للنبي صلى الله عليه وسلم إن أبي مات وترك مالا ولم يوص، فهل يكفى عنه أن أتصدق عنه؟ قال: «نعم»^(۱۵)؛ حضرت ابوهریره رضی الله عنه می فرماید: مردی نزد نبی اکرم صلی الله علیه و سلم آمد و گفت: همانا پدرم وفات کرده و ثروتی از خود به جای گذاشته است، اما وصیت نکرده است، آیا من می توانم به جای او صدقه دهم؟ رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود: «آری».

ج: روزه

۱- عن عائشة رضي الله عنها ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «من مات وعليه صيام، صام عنه وليه»^(۱۶)؛

حضرت عایشه رضی الله عنها روایت می کند که رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) فرمود: «هر کس وفات کرد و بر او روزه بود، ولی اش به جای او روزه گیرد.»

۲- عن ابن عباس رضي الله عنه قال: جاء رجل الى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله! أمي ماتت وعليها صوم شهر أفأقضيه عنها؟ قال: «نعم، فدين الله أحق أن يقضى»^(۱۷)؛

ابن عباس رضی الله عنه روایت می کند که مردی نزد نبی اکرم صلی الله علیه و سلم آمد و گفت: ای رسول خدا! مادرم وفات کرده در حالی که یک ماه روزه (روزه ماه رمضان) را قضا کرده آیا من می توانم به جای او قضا بیاورم؟ پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمود: «آری، دین خداوند سزاوارتر است تا قضا آورده شود.»

۳- عن بريدة رضي الله عنه قال: بينما أنا جالس عند رسول الله

صلى الله عليه وسلم إذ أتته امرأة فقالت: انى تصدقت على أمي بجارية و انها ماتت... فقالت: يا رسول الله صلى الله عليه وسلم! انه كان عليها صوم شهر أفصوم عنها؟ قال: «صومي عنها»^(۱۸)؛ حضرت بریده رضی الله عنه گفت: در حالی که من در محضر رسول خدا صلی الله علیه و سلم نشسته بودم ناگهان زنی آمد و گفت: من از جانب مادرم کنیزی صدقه کرده ام در حالیکه او وفات نموده... زن سپس پرسید: ای رسول خدا! بر مادرم قضای یکماه روزه است آیا من می توانم به جای او روزه بگیرم؟ پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمود: «بجای او روزه بگیر».

د: حج

۱- عن ابن عباس رضي الله عنه أن امرأة من جُهينة جاءت الى النبي صلى الله عليه وسلم فقالت ان أمي نذرت أن تحج فلم تحج حتى ماتت أفأحج عنها؟ قال: «حجّي عنها، أرايت لو كان على أمك دين أ كنت قاضيته؟ اقضوا الله، فالله أحق بالوفاء»^(۱۸)؛

حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت می کند: زنی از قبیله جهینه نزد نبی اکرم صلی الله علیه و سلم آمد و گفت: مادرم نذر کرده بود تا حج کند، اما او توفیق حج نیافت و وفات کرد آیا من به جای او حج کنم؟ پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمود: «به جایش حج کن، به من بگو آیا اگر بر مادرت قرضی می بود آن را ادا نمی کردی؟ حق خدا را ادا کنید، خداوند سزاوارتر است به وفا کردن.»

۲- عن ابن عباس (رض الله عنهما) جاءت امرأة من خثعم عام حجة الوداع، قالت: يا رسول الله! إن فريضة الله على عباده في الحج ادرکت أبی شیخاً کبیراً لا یستطیع أن یتسوی علی الرحلة فهل یقضى عنه أن أحج عنه قال: «نعم»^(۱۹)؛

حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه روایت می کند: زنی از قبیله خثعم در سال حجة الوداع نزد پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم آمد و گفت: ای رسول خدا! همانا فريضة الهی بر بندگانش در حج، پدرم را دریافته در حالیکه پدرم خیلی پیر است و نمی تواند بر مرکب سوار شود. آیا جایز است من به نیابت از او حج کنم؟ پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمود: «آری».

۳- عن عبدالله بن بريدة عن أبيه قال: جاءت امرأة الى النبي صلى الله عليه وسلم فقالت: ان أمي ماتت ولم تحج أفأحج عنها؟ قال: «نعم، حجّي عنها»^(۲۰)؛ عبدالله بن بریده از پدرش روایت می کند که می گفت: زنی نزد نبی اکرم صلی الله علیه و سلم آمد و گفت: همانا مادرم وفات نموده در حالیکه حج نکرده، آیا من می توانم به جای او حج کنم؟ پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمود: «آری، به جای او حج کن».

هـ- کارهای نیک

۱- عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «إذا مات الانسان انتقطع عنه عمله إلا من ثلاث إلا من

✓ حضرت

عایشه رضی

الله عنها

روایت می کند

که رسول اکرم

(صلی الله

علیه وسلم)

فرمود: «هر

کس وفات کرد

و بر او روزه

بود، ولی اش

به جای او روزه

گیرد.»

صدقه جاریه، أو علم یتنتفع به، أو ولد صالح یدعوله»^(۳)؛

حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت می کند که رسول اکرم صلی الله علیه و سلم فرمود: «هر گاه انسان بمیرد عملش قطع می گردد مگر از سه چیز، از صدقه ای که جاری باشد یا علمی که از آن منفعت می رسد یا فرزند صالحی که برای او دعا می کند».

۲- عن جریر بن عبد الله قال: قال رسول الله صلی الله علیه و سلم: «من سن فی الاسلام سنة حسنة، فله اجرها و اجر من عمل بها من بعده، من غیر ان ینقص من اجرهم شیء، و من سن فی الاسلام سنة سیئة کان علیه وزرها و وزر من عمل بها من بعده، من غیر ان ینقص من اوزارهم شیء»^(۴)؛

حضرت جریر بن عبد الله روایت می کند که رسول اکرم صلی الله علیه و سلم فرمود: «هر کس در اسلام روش خوبی را رایج بگرداند پاداش آن روش و پاداش کسی که بعد از او به آن عمل نماید به وی خواهد رسید بدون آنکه از پاداش عمل کنندگان چیزی کاسته شود. و کسی که عادت و روش بدی را ترویج دهد، گناه آن روش بد و گناه کسانی که پس از او به آن عمل می کنند به وی خواهد رسید بدون آنکه از گناه انجام دهندگان چیزی کاسته شود».

۳- و عن ابی هریره رضی الله عنه قال: قال رسول الله صلی الله علیه و سلم: «ان مما یلحق المؤمن من عمله و حسناته بعد موته علماً علمه و نشره، أو ولداً صالحاً ترکه، أو مصحفاً ورثه أو مسجداً بناه، أو بیتاً لابن السبیل بناه، أو نهراً أجره، أو صدقة أخرجها من ماله فی صحته و حیاته تلحقه من بعد موته»^(۵)؛

حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت می کند: رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود: «از جمله کارها و خوبیهای که بعد از موت به مؤمن می رسد علم و دانشی است که آن را تعلیم داده و نشر کرده، یا فرزند نیکی که از خود به جای گذاشته، یا مصحفی که آن را به ارث نهاده، یا مسجدی که آن را بنا کرده و یا مسافر خانه ای که برای مسافران تأسیس نموده و یا نهر و جویاری که آن را جاری و حفر نموده و یا صدقه و خیراتی که در زمان تندرستی و در حیات خویش به کسی داده، پاداش همه این اعمال پس از موت به وی می رسند».

ادامه دارد...

(۱) بخاری، الجامع الصحیح، ج ۷، ص: ۲۴۳، شماره روایت (۶۵۰۲).
(۲) طحاوی، ابو جعفر، احمد بن محمد، العقیده الطحاویة، ص: ۷۰، انتشارات صدیقی.

(۳) سیوطی، عبدالرحمان، شرح الصدور فی احوال الموتی و القبور، ص: ۲۹۰، دار الکتب العربی، ۱۴۱۴ هـ.

(۴) بغوی، ابو محمد، حسین بن مسعود، معالم التنزیل فی التفسیر و

✓ رسول اکرم
صلی الله علیه
و سلم فرمود:
« هر گاه انسان
بمیرد عملش
قطع می گردد
مگر از سه
چیز، از
صدقه ای که
جاری باشد یا
علمی که از آن
منفعت می رسد
یا فرزند
صالحی که
برای او دعا
می کند».

- التأویل، ج ۵، ص: ۲۵۵، دار الفکر، ۱۴۰۵ هـ.
(۵) ابن جوزی، ابوالفرج، زاد المسیر فی علم التفسیر، ج ۷، ص: ۲۳۷، دار الفکر، ۱۴۰۷ هـ.
(۶) ابو حفص، عمر بن علی، اللباب فی علوم الکتاب، ج ۱۸، ص: ۲۰۵-۲۰۴، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۹ هـ-۱۹۹۸ م.
(۷) قرطبی، محمد بن احمد، التذکره فی احوال الموتی و أمور الآخرة، ج ۱، ص: ۱۴۶-۱۴۵، دار ابن کثیر، ۱۴۱۹ هـ.
(۸) ابوداود، سنن ابی داود، ج ۲، ص: ۴۲۴، شماره روایت (۳۲۲۱)، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۶ هـ.
(۹) نیشابوری، امام مسلم، الجامع الصحیح، ص: ۴۳۷، شماره روایت (۹۶۳۳۱۲)، دار الفکر، ۱۴۲۱ هـ-۲۰۰۰ م.
(۱۰) ابوداود، سنن ابی داود، ج ۲، ص: ۴۱۸، شماره روایت (۳۱۹۹)، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۶ هـ.
(۱۱) ابن قیم الجوزیه، محمد بن ابکر، الروح، ص: ۳۰۲، دار ابن کثیر، دمشق، ۱۴۲۱ هـ.
(۱۲) بخاری، الجامع الصحیح، ج ۳، ص: ۲۶۳، شماره روایت (۲۷۶۰)، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۲ هـ.
(۱۳) شیبانی، امام احمد، مسند الامام احمد بن حنبل، ج ۷، ص: ۱۳، شماره روایت (۳۳۳۳۳)، مؤسسة التاریخ العربی، ۱۴۱۴ هـ و ابوداود، سنن ابی داود، ج ۱، ص: ۴۹۳، شماره روایت (۱۶۸۱)، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۴ هـ.
(۱۴) نیشابوری، امام مسلم، الجامع الصحیح، ص: ۸۰۷، شماره روایت (۱۶۳۰/۴۱۱۰)، دار الفکر، ۱۴۲۱ هـ.
(۱۵) بخاری، الجامع الصحیح، ج ۲، ص: ۶۰۳، شماره روایت (۱۹۵۲)، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۲ هـ.
(۱۶) بخاری، الجامع الصحیح، ج ۲، ص: ۶۰۳، شماره روایت (۱۹۵۳)، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۲ هـ.
(۱۷) نیشابوری، امام مسلم، الجامع الصحیح، ص: ۵۲۴، شماره روایت (۱۱۴۹۷۲۵۸۶)، دار الفکر، ۱۴۲۱ هـ-۲۰۰۰ م.
(۱۸) بخاری، الجامع الصحیح، ج ۲، ص: ۵۷۲، شماره روایت (۱۸۵۲)، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۲ هـ.
(۱۹) بخاری، الجامع الصحیح، ج ۲، ص: ۵۷۲، شماره روایت (۱۸۵۴)، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۲ هـ.
(۲۰) ترمذی، سنن الترمذی، ج ۳، ص: ۲۶۹، شماره روایت (۹۲۹)، دار الکتب العلمیة.
(۲۱) شیبانی، امام احمد، مسند الامام احمد بن حنبل، ج ۳، ص: ۶۵، شماره روایت (۸۶۲۷)، مؤسسة التاریخ العربی، ۱۴۱۴ هـ.
(۲۲) نیشابوری، امام مسلم، الجامع الصحیح، ص: ۴۶۲، شماره روایت (۱۰۱۷/۲۴۴۰)، دار الفکر، ۱۴۲۱ هـ-۲۰۰۰ م.
(۲۳) ابن ماجه، سنن ابن ماجه، ج ۱، ص: ۱۵۷، شماره روایت (۲۴۲)، دار العرفه، ۱۴۱۶ هـ.